

✧ מאמרי מחלוקת קרח ועדתו ✧

מקור וטעם לזה שבעל מחלוקת, נקרא בשם מחליק ✧ שינויים בניקוד האותיות הגרוניות ✧ דרך בעלי-מחלוקת לפתות אחרים, ולהשתמט מלענות ✧ מחלוקת לשם-שמים ושלא לשם-שמים

סס, פס. ויקח קרח. א) תרגומו ואתפליג קרח. והוא עניין מחלוקת, כמו שהיא נקראת בלשון חז"ל פלוגתא. ופירש רש"י ויקח קרח, לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה. וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג, נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכו' ע"כ. וכתוב במרפא לשון, תרגמו לפי עניינו, וכלשון חז"ל (אבות פרק ה' משנה ט"ז) זו מחלוקת קרח וכל עדתו. ולזה תרגמו בלשון נפעל, כדרך לשון רז"ל פליגי ביה תרי אמוראי, ורבנן פליגי עליה וכו' יעו"ש, ובפירושו לפסוק (דברים ד', י"ט) אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים:

ב) ובקהילותינו שגור הלשון מחליק, במובן חולק, או בעל-מחלוקת. ואין זה רק סגנון בני-אדם בעלמא, אלא גם בספרים מצאתיהו. ונתחיל מלמטה למעלה. מן האחרוני האחרונים, מה"ר שלום מנצורה בהגהותיו, כמו שהבאתי לשונו בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר יו"ד הלכות טריפות סימן קכ"ו אות כ"ה ד"ה בלחם, "החליקו" עליו מה"ר יחיא וכו'. ולפניו כמה"ר שלום שבזי זיע"א בספרו חמדת ימים, מצוי אצלו זאת במקומות רבים מאד, כגון בפרשת בשלח, "החליקו" השבטים, זה אומר אעבור תחילה, וזה אומר אעבור תחילה, וכמו שהבאתי לעיל בפרשת בשלח על פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים ד"ה והרי"ף. וכ"כ עוד בחמ"י שלהי פרשת לך-לך, תדש דאסר ליה ר' אליעזר, וחכמים "מחליקים". ובפרשת תולדות, מניין שהחליקו יעקב ועשו במעי אמן, דכתיב (הושע י"ב, ד') בבטן עקב את אחיו וכו'. אחיתופל ציווה שלא יחליקו על מלכות בית דוד יעו"ש. וכן בפרשתא דידן בכמה דוכתי, כגון למה החליק על משה, פירש בווהר וכו'. מה ראה קרח שהחליק על גדולתו של-משה וכו'. החליק שבע בן בכרי על דוד וכו'. המחליק על הכהונה נידון בצרעת וכו' והמחליק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש. ולפניו מה"ר ישראל הכהן בספרו סגולת ישראל, כדלהלן פרשת ראה על פסוק כי אם אל המקום ד"ה ודברי. והכי נמי איתא בילקוט מדרשי

תימן בפרשתא דידן דף נ"ג, ויקח קרח, מלמד שהחליק קרח והקהיל על משה רבו, שכל מי שהחליק על רבו כאילו החליק כלפי שכינה וכו' ע"כ. ולמעלה בקודש, ישנו סגנון זה כבר במדרש החפץ למהר"ז הרופא דף רנ"ט, אמר קרח, דברים אלו לא נצטווית בהם מן השמים וכו' ועמד והחליק. ועיין עוד בדברינו לקמן בסמוך על תיבת קרח ד"ה ומצאתי:

ויסוד מוסד לזה, נלע"ד שיש להביא מלישנא דקרא (משלי כ"ט, ה') גָּבַר מְחַלֵּק על רעהו, רשת פורש על פעמיו. כי אף שכל המפרשים ראשונים ואחרונים שראיתי, הסכימו בפשיטות לדעה אחת שהוא מלשון חלקקות ורכות, כמו ואנכי איש חֶלֶק (בראשית כ"ז, י"א), וְכַחבירו (ישעיה מ"א, ז') מְחַלֵּק פטיש את הולם פעם, ורק את עניין הפסוק פירשו באופנים שונים זה מזה, הנה מאידך גיסא תרגומו בצידו גברא "דמתפלג" על חבריה, מוכח שהבין כי הוא לשון מחלוקת, כתרגום ויקח קרח כאן:

ולפי זה, כך הוא ביאור הפסוק. אדם העושה מחלוקת נגד חברו, שחושב כי בזה ינצחהו וירדפהו ויהדפהו וילכך נקט לשון גָּבַר, כי הוא מתגבר ומתחזק], ידע לו כי הוא פורש רשת ומצודה לרגלי עצמו, שילכד ויכשל בה הוא גופו. וכן חֶלֶק ליבם עתה יאשמו (הושע י', ב') תרגם יב"ע אתפלג ליבהון מן אורייתא כען יחובון:

צא וראה שלא תרגם המתרגם כן בתיבות הדומות לזו, אלא כפירוש המפרשים, כגון לשונם יחליקון (תהלים ה', י') כי החליק אליו בעיניו (שם ל"ו, ג') מנכריה אמריה החליקה (משלי ב', ט"ז). ועל אודות מי חיבר תרגום זה, עיין בדברינו לקמן במגילת רות על פסוק ויהי בימי שפוט השופטים. [ומה שתרגם בפסוק מוכיח אדם אחרי חן ימצא, ממחליק לשון (שם כ"ח, כ"ג) דְּמַפְלִיג בלישן, נראה שמפרש כי הוא מלשון ספינה "שהפליגה" בים, דהיינו שמתרחקת מן היבשה, עיין רש"י עירובין דף מא: ד"ה והפליגה ובמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר יורה דעה הלכות וסתות סימן קנ"ד סעיף י"ד לגבי וסת "ההפֶּלְגוֹת". כמו־כן כאן ממחליק לשון, הכוונה מן המרחיק בדיבור לשונו. כלומר כי ימצא חן וטוב יעשה, מי שיוכיח לאדם על דברים רעים שחטא בהם, מאשר שירחיק ללמד עליו זכות לפרש העניין בדרך רחוקה שאינה מתקבלת על הדעת]:

ג) ואין לטעון מצד שהחיי"ת בפסוק שם נקודה בחטף פתח, משא"כ אנחנו אומרים מחליק בשוא נח. יען כי כן היא המדה בלשון המקרא באותיות אחה"ע שהן גרוניות, דרך כלל להוסיף להן פתח או סגול, כדי להקל על הקריאה ולסייעה כידוע. אבל בתורה שבעל-פה, נשארה בידינו מסורת הקריאה כפי מקוריותה ושרשיותה, בלא צורך לתמיכה ולעזרה, וכמו שפירטנו בס"ד בספר לשון חכמים מרפא. כי כפי צחצוח-לשונינו אנחנו יכולים בקלות לקרוא אף את האותיות הגרוניות בשוא נח, וכן אפילו להדגישן בדגש חזק אם יש צורך בכך לפי בניין המלה. וכאן הרי תיבת מחליק, היא כמו מְשָׁמֵד, מְקָרֵב, מְכַעֵית. ואכן גם במקרא נמצא כמותה לפעמים בשוא נח, כמו (איוב ל"ח, ב') מי זה מְחַשֵׁיךְ עצה. ואכמ"ל. ולכן גם תיבת מחלוקת עצמה, גרסינן לה בשוא נח. וזה פשוט. וע"ע מ"ש בס"ד במילי דאבות פרק חמישי משנה י"ז דף קנ"ה פיסקת חטא והחטיא. ולעיל בפרשת מצורע על פסוק וכי ירוק הזב, ד"ה וכך. ולקמן פרשת חוקת על פסוק כי דברנו בי"י נְכַךְ ד"ה מלבד:

וזהו הטעם גם-כן לניקוד פתח במקום שוא, כגון בפסוק הלא שְׁמַעְתָּ כִּי מֶלֶךְ אֲדוֹנֵיהוּ בֶן חַגִּית (מלכים ראשון א', י"א) וכן הלא שְׁמַעְתָּ בְּתֵי אֵל תִּלְכִּי לִלְקוֹט (רות ב', ח') אשר לא יִדְעָתָּ תְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם (שם ב', י"א) במקום שהיה ראוי להיות שמעָתָּ יִדְעָתָּ, על משקל אִמְרָתָּ, חֲרָדְתָּ. אלא שאלו אינן גרוניות, ואלו גרוניות. וזו"ל ספר אהל משה שער השוא, דפוס זולצבאך דף י"ג ע"ג אות ס"ז, אם יהיו שני שוואים בסוף תיבה, שניהם נחים וכו'. ואם הראשונה תחת אות גרונית, ישתנה שוא הראשון לפתח, ומשפטם כשני שוואים, רק שהורחבה הגרונית]:

ואתי שפיר נמי לפי זה, הא דמתרגמינן תיבת מאד, לְחֻדָּא החי"ת בשוא נח, ולא לְחֻדָּא כבדפוסים. אעפ"י שכשהיא בלא למד בתחילתה, אנן נמי גרסינן חֻדָּא, כיון שזה מוכרח אז שהחי"ת בראש התיבה. [וכן אל אַחַת מן הערים (דברים ד', מ"ב) מתרגמינן לְחֻדָּא, להבדיל בין זו לזו]. ובמרפא לשון על פסוק (בראשית א', ל"א) והנה טוב מאד, נדחק לתרץ כי זה מפני הנגינה יעו"ש. וכיוצא בזה תיבות חמור, חמורים. שתרגומן חֻמְרֵי, חֻמְרֵי, כשבא דל"ת או וא"ו בתחילתן גרסינן להו בשוא נח, כגון ויהי לי שור וחמור (שם ל"ב, ו') תורין וחֻמְרֵי, וכל פטר חמור (שמות י"ג, י"ג) וכל בוכרא דְחֻמְרָא, שורך וחמורך (שם כ"ג, י"ב) וחֻמְרֵךְ:

(ד) ונראה להוסיף עוד, על עיקר דברינו לעיל לגבי לשון חולק ולשון מחליק, כי הכל הולך אל מקום אחד. לפי שדרך בעלי המחלוקת היא להחליק בלשונם לבני־אדם, לפתותם שיאמינו לדבריהם ויצטרפו אליהם. [ועיין עוד בפירוש הראב"ע על הפסוק לשונם יחליקון בתהלים הנו' לעיל]. כמו כמה עניינים שעשה אבי־אבות המחלוקת קרח, כגון מה שיתבאר בס"ד בדברינו לקמן על פסוק (י"ט) ויקהל עליהם קרח את כל העדה. ורש"י בפירושו הביא על פסוק זה מתנחומא וממדרש רבה, ויקהל עליהם קרח בדברי ליצנות, כל הלילה הוא הלך אצל השבטים ופיתה אותם, כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד, איני מקפיד אלא בשביל כולכם. אלו באין ונוטלין כל הגדולות, לו המלכות ולאחיו הכהונה, עד שנתפתו כולם ע"כ. ועיין עוד בדברינו לקמן פרשת פינחס על פסוק ותבלע אותם וגו' ובני קרח לא מתו:

במוֹבֵן דרכם של־בעלי המחלוקת, להשתמט מלענות על שאלות שאינם יכולים להשיב עליהם, כדי שלא יתפסו בקלונם ובחסרונם. וזהו גם כן מפירושי לשון הַחֲלָקָה, כגון בירמיה (ל"ז, י"ב) לַחֲלִיק מִשֵּׁם בַּתּוֹךְ הָעַם, לשיטת הרד"ק בפירושו שם ובספר השרשים שלו, שהיה רוצה להיות נשמט יעו"ש. והתכסיס הזה, גם כן עשה קרח, וכמו שנאמר (לקמן פסוק ה') **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קָרַח שִׁמְעוּ נָא בְנֵי לֹוִי**, ואיתא עלה במדרש החפץ ובמדרש הביאור, וכי יש אדם קורא לראובן, ואומר לשמעון שמע נא. אלא אמרו רבותינו, כיון שאמר משה לקרח, שתק, כי אמר שמא יקפחני בן־עמרם בדברים. כיון שראהו שותק, אמר **שִׁמְעוּ נָא בְנֵי לֹוִי** ע"כ. ר"ל שמחוסר ברירה, פנה ממנו לדבר עם שאר בני שבטו, כי קרח נשאר שותק. וכבר אמר שלמה המלך ע"ה, גם אויל מחריש חכם יחשב (משלי י"ז, כ"ח) בעיני הבריות, קל וחומר פיקח כקרח. וכיו"ב איתא בתנחומא אות ו' על פסוק (לקמן ט"ו) **וַיַּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד** [שהוא אחרי דברי דתן ואבירם], למה הדבר דומה, לאדם הדין עם חבירו ומתווכח עמו. אם משיבו, יש שם נחת־רוח. ואם אינו משיבו, יש בו צער גדול ע"כ. ובמדרש החפץ ובמדרש הביאור איתא, אמרו רבותינו בוא וראה ערמתו של־קרח. אמר, אם אני משיב למשה, יקפחני בדברים ויקללני. מוטב שלא אזדקק לו. לכך נאמר **וַיַּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד** ע"כ. ועיין עוד ילקוט מדרשי תימן ריש דף נ"ד. ומה שאמר שיקללהו, מסתברא דלאו קללה כמשמעה, אלא לשון הקלה ובזיון, כמו שמצינו בכמה דוכתי וכדלקמן בפרשת בלק על פסוק ויזבח בלק בקר וצאן וגו' ד"ה ופירוש:

ובל זה שייך דוקא במחלוקת שלא לשם-שמים, כמחלוקת קרח ועדתו. אך כיון שנתכנו בשם מְחֻלְקִים, ממילא גם במחלוקת לשם-שמים נשתמשו בלשון זה, כגון שהבאנו לעיל (ד"ה ובקהילותינו) בשמו של-מהרש"ש שרבי אליעזר וחכמים "מחליקים". ולהיות דלא שכיחא מחלוקת לשם-שמים, כלשון הנודע ביהודה קמא יורה-דעה סוף סימן א', אם-כן להתפלל על זאת מוטל עלינו, שהמקום ברוך הוא מבעלי הלשון ושפתי-חלקות יצילנו, ויהיו לשם-שמים כל מעשינו. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו:

ההבדל בין קרח (חסר וא"ו) לקורח ♦ טעם שנכתב משה חסר וא"ו

סס. קרח. נקרא כן, לפי שנעשה קְרָחָה בישראל, דהיינו שנבלע, כדאיתא בסנהדרין דף ק"ט ע"ב. ובשפתי כהן כאן כתב לקח קרחה לעצמו, והביא קרחה לעולם, שמתו בסיבתו חמשים ומאתים איש, ונעשה קְרָח מן העולם הזה ומן העולם הבא ע"כ. ועיין עוד תוספות בבא בתרא דף קיג. סוף ד"ה ומטו, בשם רבינו תם:

ומצאתי כתוב בקובץ ליקוטים כת"י, מה ראה קרח שהחליק [עייין בדברינו לעיל על פסוק ויקח קרח ד"ה ובקהילותינו] עם משה. שבתחילה היה קרח מלא בוא"ו, שהוא בגימטריא שד"י. ולפי-כך נטל משה הוא"ו, ונשאר קְרָח עכ"ל. והוא כלשון חז"ל בבבא קמא דף ס: אדם שיש לו שתי נשים, אחת ילדה ואחת זקינה. ילדה מלקטת לו לבנות, זקינה מלקטת לו שחורות, נמצא קְרָח מכאן ומכאן יעו"ש. ואמנם כך היא כתובה במקראות בכל מקום קרח בלא וא"ו. שוב ראיתי כעין זה בספר הרמזים לרבינו יואל דף קמ"ג, דע כי קרח היה מתעסק בסוד שדי. לפי שמניין קרח כמניין שדי, אלא קרח חסר ששה וכו' ביקש על אותן שש מעלות ולא יכל וכו' יעו"ש"ב. וסתם ולא פירש מה הן מעלות אלו. [ואולי כוונתו לשש מעלותיו של-משיח, כמו שנאמר (ישעיה י"א, ב') ונחה עליו רוח י"י רוח חכמה ובינה וגו', ועיין עוד בדברינו לעיל ריש פרשת בראשית על תיבת אלהים ד"ה והא. וזה לפי הידוע כי משה רבינו שהיה הגואל הראשון, יהא גם-כן הגואל האחרון, וקרח סבור היה להיות במקומו. אבל אין נראה כן מדבריו עצמו, שכן לא הזכירם אלא בתר הכי בדף קמ"ד, גבי פסוק (לקמן י"ז, ב') וירם את המחנות, וקורא להם מדות ולא מעלות כמו כאן וז"ל, הוא"ו רמז למשיח שיתרוממו על ידו (דהיינו

שירים את עדת קרח מתוך גיהנם כמבואר שם. יב"ן) שיש בו שש מדות, שנאמר ונחה עליו רוח י"י וכו'. ועיין עוד צדה לדרך למהר"י צאהרי דף מ"ה ע"ב, קרח בגימטריא ש"ח, ר"ל שנפל לשוחה עמוקה לגיהנם וכו' יעו"ש. ובמנחת יהודה למהר"י ג דף ל"ח ע"ב ד"ה וזה, וד"ה צדיק:

ומדבריהם יש ללמוד עכ"פ לעניין משפחה בשם זה שבקהילותינו, כי טוב להם לכתוב קורח בוא"ו. והם אינם קשורים אליו כלל, אף שנאמר (לקמן כ"ו, י"א) ובני קרח לא מתו, שהרי אינם לויים. ובפתיחה לספר סערת תימן שלמה"ר עמרם קרח נכתב בשמו כי בודאי אחד מאבות אבותיהם היה קנתרן גדול, וכינו אותו קרח בדרך גנאי, ונשאר השם דבק בכל המשפחה ע"כ. אמנם בעבר דרכם היתה לכתוב שמם בלא וא"ו, וכגון שתראה למהר"י ע"כ. בעץ חיים חלק א' גבי קדיש שכתב גם-כן קרח חסר וא"ו, וז"ל בדף ל' ע"א, וכן פירש מה"ר שלום קרח בספר סגולות משם התיקונים. ושם בעמוד ב', מצאתי לגדול אחד מחכמי הראשונים, שמו מה"ר שלום נ' יוסף קרח ז"ל, שפירש נוסחתינו על פי השתלשלות המדות וכו' יעו"ש. וכן ראיתי בחתימת מהר"ר חיים קרח ומה"ר עמרם קרח וזולתם. ומובן שנמשכו אחרי דרך כתיבתה במקרא. ולפי האמור עדיף בוא"ו. כי אז א"ל שדי בקרבם, והוא יהיה בעזרם:

ובחתם סופר בפרשתנו דף ע"ה איתא, אני תמיה על צדיקים בני לוי, שקראו שם בנם קרח, שהוא שם מאלופי עשו (בראשית ל"ו, ט"ז) וקיימא לן ביומא דף לח: רשעים לא מסקינן בשמייהו. וחזי מה עלתה בו. ואולי היינו דקא משמע לן קרא שמייחסו עד לוי, לומר אעפ"י שהיה חוט המשולש, מכל-מקום נפק מהרה, על דאסקוה בשמו של-רשע. וזהו ויקח קרח, זה השם קרח, לקח כל מה שהיה לו להתקדש וכו' ע"כ. ויש מי שאומר כי אלישע אחר, היה גלגולו של-קרח, ולכן יצא לתרבות רעה, כמ"ש בס"ד במילי דאבות פרק רביעי משנה כ"ה פיסקת אלישע בן אבויה ד"ה וטעם. ועיין עוד בדברינו לעיל פרשת וארא על פסוק ובני קרח אסיר ואלקנה ד"ה יואב. ולקושיית החתם סופר, שמא י"ל כי שם האלוף קרח, אינו אלא כינוי התורה בלשון הקודש, על פי מובן עניינו בלשונם של-בני אדם. אבל הם עצמם לא היו קוראים לו קרח. ובכי האיי גוונא שפיר מסקינן בשמייהו. ולכאורה יש סיעתא לכך מדאשכחן אמו של-אברהם אבינו נקראת בשלושה שמות, אמתלאי עתרי גנייה, כדלעיל פרשת נח על פסוק ויחי תרח וגו' ויולד את אברם:

ולכאורה האמור לעיל בטעם חסרון הוא"ו בתיבת קרח, הוא דרש. אבל לפי הפשט, בלאו הכי מצינו הרבה תיבות כאלה חסרות, כגון אהד, צחר. אך אולי זה דוקא באותן שהן מלעיל. אבל מלרע, דרכו לבא במקרא מלא, כגון יוסף, יועץ, צובה. ולכן מושה רבינו ע"ה עכ"פ היה ראוי להיות מלא וא"ו לולא שש עוונותיו, כיעויין בדברינו לעיל פרשת תצווה על פסוק וסמכו אהרן ובניו. אי נמי מפני שמשה חסר וא"ו, בגימטריא אל שדי כידוע, היפך קרח שנתחסר. ועיין עוד בפיוט ילוד יעקב יצעק שאומרים בסליחות יום הכיפורים וכיוצא בזה, ואמרו עזרם סר, ואין דולה ומושה. לאברהם זכרנא וכו'. זכור יצחק ויעקב, וגם אהרן ומושה. וכמו שהעלה גם כן מהרי"ץ בתכלאל עץ חיים שם דף קל"ג ע"ב:

סס, סס. ודתן ואבירם. עיין בדברינו לקמן בפרשתנו על פסוק קריאי מועד אנשי שם ד"ה והם:

און-אין בן פלת ♦ אודות החלפת חולם בצירי ♦ נעימת טעמי המקרא בערי
תימן ♦ העמדת הטעם תביר, וניגונו ♦ מפי רב, ולא מפי כתב ♦ מבטא גימ"ל
וקו"ף ♦ ויקח קרח, שור נגח

סס, סס. ואון בן פלת. א) ידוע מה שארז"ל בגמרא מסכת סנהדרין דף קט: קי. שאון בן פלת אשתו הצילתו, ע"י שגילתה שערות ראשה בפתח ביתה [כי מן התורה אין איסור אלא בשוק, עיין בדברינו לעיל פרשת נשוא על פסוק ופרע את ראש האשה ד"ה כמו-כין], וכל מי שהיה בא לקרוא לאון, כשהיה רואה ראשה פרוע, היה חוזר, כי כל העדה כולם קדושים, ובין כך ובין כך נבלעו. וכן הובא גם במדרש הגדול כאן דף רס"ה. וגם במדרש רבה פרשה י"ח אות כ' איתא הכי, אלא ששם נוסף שהיתה פתה עמה, ופירש במתנות כהונה, שהבת היתה מעיינת בשערותיה:

והנה שמעתי מאמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] שקיבל מזקני דורו מלבד זה, על פי הידוע אצלינו שהנשים אינן יודעות לבטא החולם כהוגן וקוראות אותו כמו צירי, כי מבטא החולם (המקובל בקהילותינו) קשה בלא לימוד והרגל. ובזמן מחלוקת קרח וכל עדתו כשבאו ושאלו אותה על און היכן הוא נמצא, והיא היתה אז בחצר-ביתה, השיבה היא "און בבית". אבל ממבטאה שמעו "אין בבית", ולפי-כך חשבו שאינו בכיתו והלכו להם ע"כ שמעתי. ואיני יודע אם

אמת הוא, כי לא מצאתיהו בשום ספר, והדעת נוטה שהמצאה היא דרך בדיחותא. אף שנתברר לי כי עניין זה מפורסם בין יהודי תימן [וכמדומני שגם נדפס כבר באיזה ספר בדור האחרון. איתמר]. מכל מקום אם אמת נכון הדבר, אין הכרח שזה סותר להגמרא הנז"ל, דאפשר דהא והא אִיתְּנָהּ. ר"ל שזה היה בפעם אחת, וזה בפעם שנייה. אלא שהעניין דלעיל לא היה בכוונה מצידה להצילו, כי כוונתה היתה שיפנסו לבית ושם ימצאוהו, רק אסתייעא מילתא מן שמיא:

ואחר זמן מצאתי שמץ־רמז לזה בקצת מספרי חכמי תימן. כי הנה לפי הגמרא ומדרש רבה ומדרש הגדול דלעיל, הם לא שאלו אותה מאומה, רק מיד בראותם אותה כך נרתעו לאחוריהם. אבל במדרש אור האפילה למהר"נ בן ישעיה דף ת"כ איתא, כל מי שבא ואמר אִיֶּכָן הוא [ובכתי"י שאצלי הגירסא, אִיו אִוֶּן], אמרה **אינו כאן**. וראה שעה פרוע והלך לו ע"כ. וכן הוא בילקוט מדרשי תימן דף נ"ב, ושם הלשון אמרה **אינו יושב כאן** וכו' ע"כ. נראה שדקדקה שלא להוציא שקר מפיה, כלומר אינו יושב כאן בשער האהל, כי הוא היה יושב בתוך האהל:

(ב) וכבר בספר המחברת השנית כת"י שחיבר הר"ר אברהם ערוסי הלוי זצ"ל [עיי' מ"ש עליו בס"ד במאמר שם הגדולים לחכמי תימן] הוכיח והטִיחַ דברים קשים בקוראים חולם כמו צירי, ואקדים תחילה מה שכתוב שם בכלל מ"א, ואוסיף עליו דברים לאחר מכן, וזה לשונו. **בארץ התימן לא נתחלפו בקריאתם** כמו בכתיבתם, מעיר הבירה **צנעא** עד מזרחה שהיא צעדה וכל אגפיה, ובלאד [פי' בלשה"ק וְעָרֵי. יב"ן] חִידָאן אלשאם מהלך כ' יום, ועד צפון צנעא, בלאד [עָרֵי. יב"ן] אלשָׁרף וכל אגפיה, ועד מערב צנעא, המגיע תחומו **תפאש** [עיי' לקמן הפטרת מטות על פסוק בטרם אצרך בבטן ד"ה ועיר. יב"ן] וּמִלְחָאן ואֲדָרָאע וְצַעֲפָאן וְבָרַע, וְסָבָב וְצַב וְרִימָה. ומדרום צנעא, עד דמאר וְיָרִים וסדה וכל אגפיהם, וְסָבָב בלאד אלחָדָא וְכֹלְאָן ואלגֶּנֶף, כל אלה יותר **משלושת אלפים ערים** מדברים שפה אחת ודברים אחדים וכו' בקריאת התנ"ך ובנעימתם ובנגינתם ובתנועות שלהם וכו'. זרקא, כמו אנחה. שלשלת, כמו תרועה. זקף קטן, מעמיד. זקף גדול, **מעמיד יותר**. רביע, מעמיד [פחות מזקף קטן, כך קיבלתי, ונכון הוא. ודלא כהסוברים בהיפך. ואכמ"ל. ועיי' בדברינו לקמן פרשת מטות על פסוק הן הנה היו ד"ה ולעיקר, ולעיל פרשת קדושים על פסוק ואיש אשר יקח את אחותו ד"ה ויש לומר. יב"ן]. סגולתא, **מעמיד יותר**. תלשא ימין, מעמיד וכו'. אתנא, מעמיד עוד יותר. תביר, מעמיד **ולא כל כך** וכו'. תרי טעמי, מפריד מעט והולך עכ"ל:

וּמְנַיִן שלוש אלפים ערים שכתב, אולי דרך גוזמא נקט, ועיין מ"ש בס"ד על זה במבוא לשלחן ערוך המקוצר הנקרא בשם נוכח השלחן, פרק ב' דף י"ח ד"ה השלישית. והנה עדיין לא נכלל בזה מניין הישובים שבדרום תימן, כגון מחוזות שרעב חובייש וחוגרייה, ביצא וסוודייה. והוא פלא. ואולי צ"ל שלוש "מאות" ערים. וידידי הרא"ח כהן העיר דכיון שבזמנינו רשמו יותר מאלף ומאתים מקומות בהם ישבו יהודים בתימן, הנה בעניין כזה, הבא להעריך, יכול לטעות בין אלף לשלוש אלפים ע"כ:

והתביר שכתב עליו כי אינו מעמיד כל-כך, יפה כתב. אף כי רוב העולם (גם בקהילותינו) מעמידים בו ממש, מכל-מקום המדקדקים מקצרים ההעמדה בו. ונכון הדבר, כי הרבה פעמים מוכח כן מהעניין, שעיקר ההפסקה צריכה להיות בטפחא שאחרי התביר, כגון שתראה בפסוק וקראתי בשם י"י לפניך (שמות ל"ג, י"ט). ולפעמים תשתנה המשמעות אם מעמידים בו ממש, כגון בפסוק (לקמן י"ט, י"ב) הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר, כאשר יבין המעיין. והדברים ידועים. ועיין עוד לקמן בפרשת פינחס על פסוק יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה, ד"ה ודבריהם. וזה שכתבנו, הוא במחוז צנעא, שהמדקדקים שבהם מקצרים ההעמדה בתביר. והקוראים בניגון שגדרי, שנקרא כן על שם עיר שגאדרה (וביארנו עניינו בס"ד במקום אחר), עושים בתביר ניגון שבירה ממש בסוף התיבה, מלבד הקיצור בהעמדתה, וגם במחוז צנעא יש קצת מן המדקדקים העושים כך. כי כשמו תביר בארמית, כן הוא שבור. תרגום עורת או שבור (ויקרא כ"ב, כ"ב) עויר או תביר. וכן במוסרה נקרא התביר בשם שְׁבֵר, עיין מבין חידות דף י"ד. גם במחברת התיגאן חלק שלישי (בנדפס דף ע"ב) מבואר שטעם זה, הנקרא שם תברה, מְשִׁיבָה את התיבה יעו"ש. ועניין זה, הוא כקול שברים שבתקיעות, שיש העושים שבירה ממש בסופן. ויש שאין עושים, ונראה כי הם סוברים שקריאתם בשם שברים אינה אלא על שם שקולן קצר כלפי קול התקיעה. ולדעת האומרים שהתקיעה תשעה טרומיטין (ולא ארבעה טרומיטין ומחצה, לפי המבואר במגיד משנה אליבא דהרמב"ם פרק ג' משופר הלכה ד') והשברים שלושה טרומיטין, נמצא שהיא תקיעה שנשברה לשלושה חלקים. ועיין חידושי הרמב"ן ראש השנה דף לד. ד"ה וכתב, ומ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר אורח-חיים הלכות תקיעת שופר סימן ק"י אות ל' ד"ה ומסורת. ולעניין מה שכתב שתרי טעמי מפריד מעט והולך, עיין מ"ש בס"ד לעיל פרשת תולדות על פסוק ויבא לו יין וישת:

והיטיב כל אשר דיבר עוד בסוף ספרו המחברת השנית, שם סידר פרק מיוחד על ההבדל שבין המבטא הנכון של-אנשי צנעא ואגפיה, לבין אנשי שרע בועדן וסביבותיהם, ובפרט שמחליפים החולם לצירי לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, וע"י היפוך הניקוד נעשה חירוף וגידוף ח"ו. כגון וידעת היום וגו' כי י"י הוא האלהים וגו' אין עוֹד (דברים ד', ט"ל), והם אומרים אין עֹד, כי בחולם ר"ל שאין עוד אלוה זולתו וזהו סוד הייחוד והאמונה. והאומר אין עֹד, כופר בעיקר, ר"ל שאין עֹד להעיד בבירור [אף שברור ופשוט שאין כוונתם לכך, אך זה על דרך האמור ברבי חייה ובניו גבי וְחִפְיָה (ישעיה ח', י"ז) בחי"ת, כדאיתא במגילה דף כ"ד ע"ב. אמנם הוא היה אנוס, ועיין עוד בשו"ת דברי חכמים להרשי"ה דף ק"ע. יב"ן]. וכן והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י"י (ויקרא י"ט, ב'), ר"ל להתקדש בקדושה עליונה כי חלק י"י עמו, ולכן כי קדוש הוא בכל מיני קדושות. והם אומרים קְדוּשִׁים קְדוּשׁ בצירי הופכים הקערה על פיה, ולא יעשה כזאת בישראל שנאמר (דברים כ"ג, י"ח) ולא יהיה קְדוּשׁ מבני ישראל. וכן ימלוך י"י לְעוֹלָם (תהלים קמ"ו, י') בחולם ר"ל להמליך אותו לדורי דורים על כל העולם. והאומר לְעוֹלָם בצירי, ר"ל שאין להמליך אותו רק על [עיר] עֵילָם, שנאמר (ירמיה מ"ט, ל"ח) ושמתי כסאי בְּעֵילָם. וכן במקום מְשׁוֹד עניים (תהלים י"ב, ו'), הם אומרים מְשׁוֹד עניים. ישמח ישראל בעוֹשֵׁיו (שם קמ"ט, ב'), הם אומרים בְּעוֹשׂוֹ. כלו אומר כבוד (שם כ"ט, ט'), כְּבֹד. ואהיה אצלו אמוֹן (משלי ח', ל'), אִמּוֹן. [וימצא את אלישע בן שפט והוא חוֹרֵשׁ (מלכים-א' י"ט, י"ט), חֲרָשׁ. עֹז לעמו יתן (תהלים כ"ט, י"א), עֹז. יב"ן]. ואתה שלום וביתך שלום וגו' (שמואל-א' כ"ה, ו'), שְׁלֹם וביתך שְׁלֹם. י"י בְּאוֹר פְּנִיךָ (תהלים פ"ט, ט"ז), בְּאֹר. ויעבור י"י (שמות ל"ד, ו'), ויעֲבֹר. וכל כלי עֹז (לקמן ל"א, כ'), עֹר עַתְּדָה:

ג) וּשְׁפָתַיִם ישק משיב דברים נכוחים. וכבר כתב מהרי"ק במאמר ברית הלשון סוף ד"ה ואולם, שבני הכפרים הקטנים, אינם יכולים להוציא תנועת החולם יפה, וכן אין יכולים להרפות הבי"ת ולהדגיש הפ"א, מפני שלא ניסו לומר כן בלשון ערבי, זולת בני המדינות [ר"ל הערים. יב"ן] שמלמדים אותם מנעוריהם לומר כן דור אחר דור, ואלמלא כן היו משתכחים כל אלו יעו"ש. ומה שכתב שלא ניסו וכו', ר"ל לא הורגלו וְלָמְדוּ בכך, כלשון הכתוב גבי דוד (בשמואל-א' י"ז, ט"ל) ויואל ללכת כי לא נָסָה. והמעייין יצרף לדברי מהרי"ק, מ"ש בס"ד בטופס כתובות שער תיקון הכתובה דף מ"ה ד"ה ובמקצת, ויבין יותר. ועיין עוד לקמן בסמוך ד"ה ובהדיא:

ומה ששמעתי טוענים כי כך היא המסורת שבידם, שקריאת החולם כצירי, אין לזה טעם וריח. כי אין שום תנועה וניקוד בלשה"ק דומה לחברתה, וכל שינוי אפילו קל גורם שיבוש בהבנה. וכמ"ש בס"ד במקום אחר. ולא אמרו שמנהג ישראל תורה, כשהוא טעות מעיקרא. ואין להישען על מי מהגדולים שביטאו חולם כמו צירי, כגון מהר"ש שבזי זיע"א, כדמוכח מחרוזיו בשיריו ושירותיו, כיעויין מ"ש בס"ד בנפש כל חי הלכות אבילות דף קמ"ז ד"ה תוכן [וראינו אפילו בכת"ק, הוא וגם זולתו, שמחליפים ביניהם. ואף מנקדים צירי, במקום שברור כי צריך להיות חולם, מפני הרגל לשונם], או אנשי ארץ ליטא. כי אם היו יודעים האמת, בודאי היו מודים, וכמו שהודה הראב"ע בתחילת ספר צחות, שאין הספרדים עושים לנכון בזה שקוראים הקמץ כמו פתח, כי הקמץ נקמץ בקריאתו, ואינו פתוח כפתח גדול יעו"ש. וכן הגרי"ח בשו"ת רב פעלים חלק ב' סוף סימן כ"ה הודה ולא בוש, פה עירנו בגדאד בעוה"ר אין מלומדים להפריש בין שוא וצירי וסגול, ובין פתח וקמץ וכו' השי"ת יעזרינו על דבר כבוד שמו ותחזור עטרה לישנה יעו"ש. ואוי לנו שבזמנינו מעטים הם המודים על האמת, וכדכתיב (ישעיה נ"ט, ט"ו) ותהי האמת נעדרת. ואכמ"ל:

ובהדיא מצינו למהר"ש שבזי עצמו, בספרו חמדת ימים פרשת מקץ, שהביא מאמר חז"ל שהעובר לפני התיבה בחזקת סכנה [כדאיאתא במדרש הגדול התם דף תש"ל על פסוק וקראהו אסון (בראשית מ"ב, ל"ח) יעו"ש, ובירושלמי פרק ד' דברכות הלכה ד' כתוב קרוב לזה] ופירש שר"ל אם קלקל הצינורות העליונים, מיד פורעים ממנו. ומה הן הצינורות. ר"ל כגון חולם צירי, והפכו. אַת בצירי, אַת בפתח [ר"ל סגול, שנקרא אצלינו פתח כידוע, ואכמ"ל. יב"ן]. פל בחולם, פל בקמץ, והפכן. דצריך כוונה שלא יקצץ בנטיעות. ומה הן הנטיעות, ר"ל המצוות דכתיב (קהלת י"ב, י"א) וכמשמרות נטועים. והלא מצינו הרבה קורין בחירוף וגידוף ואינן מסתכנין. פירש[ו] רז"ל [עייין שבת דף י"ג ע"ב, ובדברינו להלן הפטרת וילך על פסוק קחו עמכם דברים ד"ה בירושלמי. יב"ן] דאין שוטה נפגע. למה. פירש המחבר, שאין המלך מחמיר על השוטים עכ"ל. ומהרש"ש עצמו שיבח מאד לחכמי העיר צנעא בשירותיו כידוע. [וכבר ציין בזה הרע"ק לכמה מקומות, בפתחתו לביאורו על הדיואן הערה ט'. ואוסיף מקום שאינו ידוע, והוא בשירה הפותחת אהבת צבי פרח בזה"ל, זוהר פני רעיה (פירוש השכינה.

יב"ן) וכו' יום הנדוד. אונל תְּמִד־קריה, אהל לתושיה, נבחר לדוד. ואני בתוך שביה וכו' ע"כ. אוזל, הוא השם הקדום של־עי"ת צנעא כידוע, וכמובא גם בדברינו דלעיל פרשת נח על פסוק ואת הדורם ואת אוזל. ואמר עליה שהיא הנחמדה שבערי תימן, ובה אהלים קבועים לתורה. על שם אדם כי ימות באהל (לקמן י"ט, י"ד) שדרשו רז"ל כי אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה באהלי התורה והחכמים, כיעויין בברכות דף סג: ושבת דף פג: וגטין דף נז: וברמב"ם פרק ג' מתלמוד־תורה הלכה י"ב (ובזוהר הקדוש פרשת תרומה דף קנ"ח ע"ב הוסיפו על זה ביאור, שאין מיתה אלא עוני, לפי שהעני חשוב כמת וכו'). והתורה נקראת תושיה, מפני שמתשת כוחו של־אדם כדאיתא בסנהדרין דף כ"ו ע"ב. וסיים מהרש"ש שהיא המקום הנבחר לדוד, ר"ל הקב"ה, כמו שנאמר (שיר השירים ו', ג') אני לדודי ודודי לי. ואגב יש להוסיף, כי מלבד הפשט, יש גם רמז בשם צנעא, כמ"ש בס"ד בהקדמה לדיואן נעים זמירות ד"ה לעניין]. ו"הרבה קורין בחירוף וגידוף" הם אנשי מחוזו עצמו. וניכר מתוך הדברים, שהם סגנונו ודרכו של־מהרש"ש, באופן שרחוק לומר כי אינם אלא תוספת מחכם אחר. ואין זה אלא מפני שהיה יודע כי באותן מקומות, מפוזרים וזרויים היו היהודים מאוד בכפרים שונים מיעוטא דמיעוטא מעוצם הגלות בעוה"ר, וזה גרם להם חסרון הלימוד המדוייק כנודע, וכדבר האמור לעיל ד"ה ושפתים. והרי זה בבחינת מה שנאמר (תהלים קט"ז, ו') שומר פתאים יי". ודרשו חז"ל על פסוק ודגלו עלי אהבה (שיר השירים ב', ד') ולגלוגו עלי אהבה, כדאיתא בשיר השירים רבה שם. ועיין תשובת מהר"י יצחק הלוי שהובאה בשו"ת דברי חכמים להרשי"ה בנו דף קס"ו ד"ה ומה נענה:

(ד) ובספר יורה חטאים שחיבר ג"כ הר"א הנז' לעיל, בפרק ששי, הפליג בגנות בני המקומות הרחוקים בכלל, שלימודם על הרוב רק מתוך הספרים שקנו מבלי רב ומורה. וכתב שתלמיד־חכם שאין לו רב, כבן שאין לו אב, שהספר הוא אביו, ונחשב "ממזר" תלמיד חכם יעו"ש, ובספרו אור לישרים על מסכת אבות פ"א משנה ט"ז פיסקת עשה לך רב. [ובסוטה דף כב. לגבי המורים הלכה מתוך משנתם]. ובמ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק ח"א סימן כ"ג אות ו' ד"ה לפי־כך, ובמבוא נוכח השלחן לשלחן ערוך המקוצר פרק ד' ד"ה ועל־פי. והסגנון שכתב, היא מליצה חריפה מאד. אבל מה שאמרו חז"ל בהוריות דף יג. ובמדרש רבה ריש פרשת נשוא, ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ, מוכח התם שהוא כפישוטו. עכ"פ היינו דאמרי אינשי טובא בקהילותינו, **מפי רב, ולא מפי כְּתָב**. ר"ל אל תסמוך על מה שקרית בספר, אלא על מה שתשמע מפי הרב, לפי שכבר הוא יודע ובקי

בספרים רבים, ומבין כל דבר לאשורו. וכבר ביארתי בס"ד באגדתא דפסחא פרי עץ חיים מהדורא שנייה אות כ"ד ד"ה ובקהילות דף קכ"ד קכ"ה, איך שאצלינו הכתוב הוא לחוד והמנהג לחוד:

והמאמר הזה **מפי רב ולא מפי כתב**, לא ידעתי מקורו. אף כי הזכירוהו כמה מחכמי תימן, ולא עוד אלא שמהרי"ג במנחת יהודה פרשת נצבים על פסוק לא בשמים היא (דברים ל', י"ב) דף קי"ב ע"ב, העלהו בשם רבותינו ז"ל, וכן מהרש"ב בעולת שלמה פרשת בהעלותך על פסוק (לעיל ח', ב') יאירו שבעת הנרות דף שכ"ב [ושם גורס ולא "על-פי" כתב]. ועיין עוד בהגהות הר"ד על עץ חיים סדר ראש השנה, גבי אבינו מלכנו עשה למענך אם לא למעננו, שהעלה גם-כן מאמר זה כדבר ידוע, אך לא בשם חז"ל. והעניין עצמו, כתבו גם-כן מהר"י צ'אהרי בצדה לדרך ריש פרשת במדבר דף ד' ע"א בזה"ל, מוסיף ושומע דברי חכמים ולומד ממעשיהם, אפילו בדיבורם [נראה שצ"ל שאפילו דיבורם] ושיחתם צריכה לימוד. וכל מי שיאמר אני אלמוד לעצמי, אין בידו כלום, **שאיך תורה אלא מפי רב** ע"כ. והיינו שאמרו בכרכות דף ז': גדולה שימושה של-תורה יותר מלימודה. ובעבודה זרה דף יט: אמרו אפילו שיחת חולין של-תלמידי חכמים צריכה תלמוד. אמנם בסגנון קרוב לדלעיל, ישנו מאמר במקצת ספרים משאר קהילות ישראל בהאיי לישנא, **מפי סופרים, ולא מפי ספרים**. וכמדומה שהראשון שבהם הוא בספר הכוזרי מאמר שני אות ע"ב. ומובן שראה זאת בספרי חז"ל, או לכל-הפחות באחד הקדמונים שלפניו, מדנקט בלשון כאשר "אמרו" מפי סופרים וכו'. אבל אותם ספרים, משמע לי כי לא היו בשימושם של-חכמי תימן, שנאמר כי מהם לקחו הדברים בשינוי קל. כי משום-מה כנראה לא הגיעו לידם, הן לראשונים והן לאחרונים, כדמוכח מדלא הזכירו בשום מקום. ובהדיא כתב מהרי"ק במאמרו ברית הלשון סוף ד"ה ועוד, ספר הכוזרי לא נמצא אצלינו לראות כל דבריו בשלמות יעו"ש. ומה-גם שמדבריו שם מתבאר כוונה אחרת במאמר זה, מאשר מקובל אצלינו במאמר דלעיל, והיא כי לדברים הנאמרים על-פה יש מעלה על הדברים שבכתב, מפני שנעזרים בהם בעמידה במקום ההפסקה, וברמיזות ובקריצות, תמיהה ושאלה ותנועות יעו"ש:

ונחזור לעניינינו ונאמר, כי המבין יבין ראייה לזה שביטוי חולם כצירי, הוא מתוך חוסר ידיעה ולא שהוא מסורת אחרת, מתוך שגם במחוז צנעא

עצמו, הנשים מפני שאינן לומדות, כשאומרות מלים בלשון הקודש, כגון כשהן מברכות, מבטאות את החולם כצירי, כדבר האמור לעיל (ד"ה והנה) לגבי אשתו של-און בן-פלת. ודרך צחות נותנים רמז מהפסוק (דברי-הימים-א' ב', ט"ז) ואחיותיהם צרויה, ר"ל שהנשים יודעות רק מבטא הצירי. הנה כי כן המודה על האמת, יראה כי יש למכתו צרי:

(ה) **וביון** דאתא לידן העניין דלעיל, נוסף להעיר כאן אגב אורחא לעניין מבטא הגימ"ל והקו"ף, שברוב קהילותינו קוראים הגימ"ל הדגושה, כמבטא אות גי"ם בערבי המקבילה לה נכשאר שמות האותיות שבלשונם. ועיין קצת הוכחה לזה, בדברינו דלהלן הפטרת יום טוב ראשון דפסח על פסוק היום גלותי ד"ה וחרבותיו], שהיא כמו אות גי"ם בלשונות אירופה. ויש הטוענים נגדנו הלא גיח"ק בחיך (כמבואר בספר יצירה ובזוהר הקדוש) ולא בשיניים. וזאת מפני שהם סוברים שאנו מבטאים את הגימ"ל בשיניים כבצרפתית שהם מכירים. ולא היא, אלא אנו מוציאים אותה מסוף החיך, ולא קשיא מידי. וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר אורח-חיים הלכות קריאת ספר-תורה סימן כ"ב אות ס"ו ד"ה וראיתי. והחוש יעיד על זה, שאפילו זקנים בלא שיניים, מוציאים כך אות זאת לנכון:

במו"בן הביאו ראייה לשיטתם מפירושי רס"ג ור' דונש בן תמים על ספר יצירה, שמוכח מהם שאין בלשון הקודש אות כמו גים הערבית, כנזכר בספר שפת אמת וזולתו. ואני תמיה, האם פירושיהם ניתנו למשה מסיני מפי הגבורה, שיחייבו אותנו. הלא הם פירשו מדעתם, ולפי מנהג מקומותיהם. ואילו ידעו מבטאינו הצח והמצוחצח, אולי היו חוזרים בהם. והרי רס"ג לא קיבל את האמור בספר יצירה עצמו בעניין הדל"ת הדגושה והרפויה, אף שהוא מודה שהספר נתחבר ונכתב על-ידי חכמי המשנה. וזאת מפני שהוא נכתב לפי מנהג מקומם שהוא ארץ ישראל, מה שאין כן מנהג מקומו בבל שלא היה להם (אז) דל"ת רפויה, כאשר תראה ותבין ממה שכתב בסוף הקדמתו לפירושו שם. ואם-כן מה-לכם כי תלינו עלינו שאין אנו מקבלים דבריו. וכל-שכן הדבר, אחרי שהוא אינו מקבל את דברי ספר יצירה אף שיצאו מפי רבותינו התנאים קדישי עליונין מעתיקי השמועה. ואין שייך לדון בזה מצד שדברי הגאונים קבלה נינהו, כי רס"ג פירש זאת לפי הבנת עצמו כדרכו, וכמפורש בדבריו:

ומבטא הגימ"ל הדגושה שלנו, יש לנו להוכיח כי לא חדש הוא. כי הוא נזכר לכל-הפחות לפני יותר מחמש מאות שנה, כאשר העיד עליו באגב דבריו מה"ר דוד בן ישע הלוי שהיה אחד מקדמונינו נע"ג, בפירושו על התורה כת"י על פסוק ויהי כל הארץ שפה אחת, ודברים אחדים (בראשית י"א, א') שיתכן להיות שפה אחת ואעפ"כ לא יהיו הדברים אחדים, כי תשתנה בלשונות המדברים בה בדגש ורפי וכו' ושינוי מקצת אותיות, כאשר תראה בזמנינו זה במצב הקו"ף והגימ"ל, בינינו ובין אנשי דרום תימן, ו"אלשאים" [דהיינו ארץ ישראל וסוריה כידוע. יב"ן] עכת"ד, וכמו שהעתקנו לשונו בס"ד בדברינו שם על פסוק הנזכר שהוא בפרשת נח. שמע מינה כי כבר אז ידעו מהשינוי הזה, שבין יושבי מרכז תימן וצפונה, ובכללם עיר הבירה צנעא, לבין יושבי דרום-תימן שהם מחוזות שרעב חובייש וחוגרייה. ולא עוד אלא שאנשי ה"שאים" וזולתם בשאר ארצות ערב, מבטאים הקו"ף באופן מיוחד עמוק, מה שאין כן בדרום-תימן רובם אינם מבדילים בין קו"ף לגימ"ל רפויה. ואת הגימ"ל שלנו, דהיינו גים הערבית, אינם מבטאים כלל גם לא בלשון ערב. ולא רק היהודים, אלא גם הגויים אשר שם. שמענה ואתה דע לך, שאין זה אצלם אלא חסרון ועילגות. ואומרים הזקנים במקומותינו, שהמים במקומותיהם גרמו זאת להם. ומצאתי יסוד לזה, בחמדת ימים למהרש"ש הנעתק בשולי פרדס רמונים פרשת מטות דף פ"ב ע"ב, שכשעלו ישראל מבבל, היו עלגין "ממ"י בבל ואווריה, והיו מהפכין המלות וכו'. ואכמ"ל. ועיין עוד לקמן פרשת בלק על פסוק ותקראן לעם ד"ה ואפשר:

(ו) **ושמענו** ממצאת זקנים מבני שאר קהילות המקנתרים אותנו, כיצד אתם מבטאים ויקח קרח, וכי הוא היה שור נַגַח (שמות כ"א, כ"ט). וכמדומה להם שהשיבו עלינו תשובה ניצחת, דלית נגר ובר-נגר דליפרקינה. ולפי האמת הוא דבר בטל, כי אין קושייתם זו זולת לפי מבטא גימ"ל שלהם עצמם, שהוא כקו"ף שלנו, על-כן נדמה להם כאילו אנו אומרים ויגח, שהוא כמו (שם כ"ח) וכי יַגַח שור את איש. אבל כיון שלפי מבטאינו יש לגימ"ל מבטא שונה לגמרי כדבר האמור וכידוע, לק"מ. כי לברר את האמת, אין להקשות אלא מאותו מבטא על אותו מבטא, ולא ממבטא אחר. ולשיטתם היינו גם אנחנו יכולים לשאול אותם, כיצד אתם מבטאים וכי יַקַח שור את איש, וכי שור לוקח איש. וכל כי האיי גוונא. וזה פשוט וברור, אך כנראה יצר בעלי המחלוקת שקרח היה ראשם, מתגבר שלא יידעו ולא יבינו. ולו

חכמו ישכילו זאת, ויראו מומי עצמם האמיתיים, כדלעיל ד"ה ומה, ולא יבואו להפיל האמת ארצה בטענות שקריות. ומבטאינו עולה על מבטאם עשר ידות, בנקודות ובאותיות. לא תחליפנו ולא תמיר אותנו, כי הוא בנוי לתלפיות:

ולאותם מהם המבינים את האמת, אך כוונתם להתלוצץ ולנגח, ולהטות לדעותיהם לב הפתאים משומעיהם. אף אתה אמור להם, ובפרט אם תלמידי-חכמים הם, דאין הכי נמי יפה הוא נדרש לשון נגיחה, שהרי אותיות גיכ"ק מתחלפות זו בזו. כי אכן קרח במחלוקתו, נחשב שור נגח, על דרך שנאמר, בהם עמים ינגח (דברים ל"ג, י"ז) ובקרניכם תנגחו (יחזקאל ל"ד, כ"א) וכיוצא בזה. וכדאשכחן לאידך גיסא נמי לשבח, כגון בתוספתא סוף מקואות, ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה (דניאל ח', ד') זה רבי עקיבא. ואין נגיחה אלא בקרן, כדאמרינן בבבא קמא דף ב: ופירשו הראב"ד והמאירי שם, נגיחה לשון מלחמה, כמו י"י ילחם לכם (שמות י"ד, י"ד) דמתרגמינן י"י יגיח לכון קרב. למלחמה (לקמן כ"א, ל"ג) לאגחא קרבא ע"כ. ובפירוש רש"י על פסוק ושם הנהר השני גיחון (בראשית ב', י"ג) שהוא הולך והומה והמייתו גדולה מאד, כמו וכי יגח (שמות כ"א, כ"ח) שמנגח והולך והומה. ואלו י"י נפשי אשא להסיר מתוכינו מחלוקת קנאה תחרות וכדומה, ערב ובבקר וצהרים אשיחה ואהמה:

דרשת השם אליצור בן שדיאור

סס, ב'. **קראי מועד אנשי שם**. עיין בדברינו לעיל פרשת במדבר על פסוק קראי העדה, ועל פסוק אשר נקבו בשמת ד"ה ולכאורה:

והם אליצור בן שדיאור וחבריו, שנתפרשו שמותם לעיל בפרשת במדבר (א', ה'), כדאיתא בתנחומא וכן בפירוש רש"י על פסוק ודתן ואבירם (לעיל א'). והוסיף רבינו בחיי (שם) כי יש לכך רמז בשם, אליצור בן שדיאור, כי מאת הצור [דהיינו הקב"ה, כמו שנאמר (דברים ל"ב, ד') הצור תמים פעלו. יב"ן] הושלך עליהם אש, כעניין שכתוב (לקמן ל"ה) ואש יצאה מאת י"י וגו' ע"כ. וכוונתו לדרוש שדי אור שתי תיבות, כי שדי לשון השלכה, כתרגום סוס ורוכבו רמה בים (שמות ט"ו, א') שְדִי בימא. ואור, היינו אש כידוע:

סס, ג'. **רב לכם כי כל וגו'**. עיין בדברינו להלן פרשת ואתחנן על פסוק רב לך אל תוסף דבר אלי ד"ה זו: